

HERMANN ISTVÁN

Sikertelen magzatelhajtás a XVII. század elején

A KÖVETKEZŐ OKLEVÉL több szempontból is érdekes pápai vonatkozású adatokat tartalmaz. A város főbírája és az egész tanács állította ki, a város autentikus pecsétjével pecsételték meg. A kifogástalan állapotban fennmaradt papírfelzetes lenyomat a második pápai pecsét egy különösen szép állapotban megmaradt példánya.¹ A főbírói tisztséget ekkor nemes Rauser Gergely az enyingi Török, majd később a Nyári család hűséges familiárisa töltötte be.²

Az oklevélben leírt eset³ a fennmaradt minimális adat ellenére szinte biztos, hogy Kajáron (a mai Győr megyei Kajárpécen⁴) történhetett, az ottani szőlőhegyben. A pápai polgárok már a középkorban rendelkeztek ezen a vidéken szőlőbirtokokkal. A XVI–XVII. században a végvári katonáknak is sok esetben kimutatható itt extraneus szőlője.⁵

Valószínűleg ilyen szőlőbirtokon munkálkodhattak azok a szolgálólányok is, akik talán a bor első fejtését végezték: „...az hordobull az forrot mustott nád Czjuin igen jszak uala...” A név szerint nem említett leány kajári Mészáros Miklós leánya volt. A Ferenc keresztnéven említett fiatalember vagy szintén szolgaként, vagy pápai szőlőbirtokos (fia)ként járhatott a hegyben.

Az első tanú többek között azt vallotta, hogy a fiú megüzente a leány családjának, hogy „...küldjék ki az leant oda ahol en lakom...” ez a hely Pápan lehetett. Itt található a tanúvallatás legfontosabb, nyilatkozatszerű részlete a vallatást kérő Höke családra nézve: „De megh jszentem ugjmonnd nekiek (tudniillik a leány szüleinek, kiemelés HL.) hogi azt az legint⁶ ne haborgassak erette, mert bjszonj büntelen abban...” A

¹ Vö: HERMANN István: Pápa városi pecséték a XVII. században. In: Ezredforduló, a Pápai Művelődéstörténeti Társaság millenniumi emlékkönyve. (Szerk: Hermann István – Mezei Zsolt). Pápa, 2001. 113–128. A pecsét rajza: uo. 125.

² HERMANN István: Pápai bírók a XVII. században = Pápai Múzeumi Értesítő 7. Pápa, 2002. (Megjelentés alatt) Négyyszer viselte a pápai főbíróiságot: 1608/09.; 1610/11.; 1611/12.; 1617/18. években.

³ Az egyik tanú „latorsagh”-nak nevezi. Jellemzően a súlyos bűncselekményeket illették ezzel a fogalommal a XVII. században is, de általánosan használták a paráznságot elkövető férfiakra.

⁴ A település Pápától Győr felé mintegy húsz kilométerre található. Mind manapság, mind a XVII. században jó volt a megközelíthetősége. Martinus ZEILER: A magyar királyság leírása Budapest, 1997. 132., című művében Pápa és Győr között „...egy szép szőlőhegy ...mellett vezet az út,” ennek a szőlővidéknek a közepétáján, a Sokoró-pannonhalmi dombvidéken helyezkedett el Kajár.

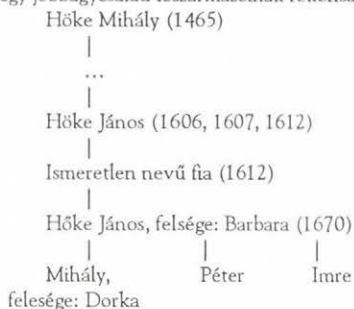
⁵ SZAKÁLY Ferenc: Pápa a török korban. In: Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. (Főszerk.: Kubinyi András). Pápa, 1994. 155.

⁶ Már mint Höke János név szerint meg nem nevezett fiát.

tanúvallatásra a sitkei jobbágy Höke János⁷ fiának jóhíre tisztázása miatt volt szükség, hiszen a szóban forgó leány az ő korábbi mátkája volt. A jegyességet később nyilván felbontották, de a leány családja talán a korábbi vőlegényben szerette volna unokájuk apját megtalálni. Az apaság megállapítása miatt a kora újkorban is sokszor folytattak bírósági eljárást, erre ebben az esetben nem volt szükség, hiszen a fiú büszkén vállalta a kapcsolatot⁸ és a gyermeket, hiszen szerette a leányt és próbált gondoskodni a gyerekekről is, pénzzel segítette kedvesét. („...niolcz dutkat is küldöttem jmmar nekie...”)

Az oklevél szép példája annak, hogy a XVII. században is előfordult a kapcsolat teremtésben a leányok kezdeményező szerepe.⁹ Ezt talán a „forrott must” szívogatása is segítette, ugyanígy bátorságot adhatott a fiúnak is a felkínált nedű és a leány kez-

⁷ 1606. április 1-én Vas megye hatósága egy a sitkei erdőben történt gyilkossági ügyben, mint nagysitkei Sitkey Ádám egyik jobbágját említi Höke Jánost, aki 15-öd magával vállal kezességet 200 forint erejéig. MOL P 731. Vidos cs. lt. 1. cs. 1606. No. 2. 1607. június 25-én a Sitkey családtagok egyezségévelében, mint Sitkey Györgyné, Marcaltói Katalin jobbágya szerepel Höke János. MOL R 319. Múzeumi anyag 48. cs. Sitkey család lt. No. 8. — Talán a család egyik korai őse lehet az a Höke Mihály, aki Mátyás király egyik oklevelében 1465-ben, a Sitkey családtagok szokásos viszálya közepette név szerint szerepel, mint Sitkey János jobbágya. MOL DI 68.395. A fenti adatokat Ruzsa Károly szívességéből használhattam. 1670 körül ismét egy Höke János szerepel az iratokban. Ő nagy valószínűséggel az ismeretlen nevű Höke gyermek fia lehet, tehát a tanúvallatást kérő Höke János azonos nevű unokája. Ebben az oklevélben szerepel Barbara nevű felesége, fiai Mihály, Péter és Imre és egyikük — talán Mihály, aki a felsorolás szerint a legidősebb gyermek is lehetett — felesége Dorka. Az itt szereplő Höke János Vas vármegye hatósága előtt kijelentette, hogy ugyan korábban, teljes háznépével (az együtt élő nagycsaládot értették ez alatt) el akart menni Sitkey Ádám és Péter „szárnyai” alól, Sitkei Gáspár és Boldizsár „szárnyai” alá, de „...a buchú vetelnek ellene montak es ma előttünk be aduan kezeth... sőt ez iokban örökös iobágnak be attak magokath mj előttünk. Hog űk örökös szolgáló iambor iobagiok leznek... soha ez után el nem haggiak az ű urakath. Kinül bizonsagoth attok kj ez mj pöchetes leuelünketh, mert ezekekh Höke Janos mj előttünk kenzerettes nekül az ű szabad akaratian valotta es most is előttünk ualja.” MOL P 431. Kisfaludy cs. idősebb ága lt. 1. cs. 167–. (1670 körül) f. 1. A fenti adatokból bár sok bizonytalansággal, de nagy vonalakban megrajzolható egy jobbágycsalád leszármazóinak rokonsága:

⁸ Annak ellenére, hogy közeli rokonok lehettek, akik közti nemi (házassági) kapcsolatot a társadalom közérkölcse mellett az egyház is szigorúan tiltotta, bár az oklevél adatai a rokonság fokáról nem adnak felvilágosítást. („...gonosz atkoszt leginj hogj merted rea uetni fejedett, hiszen az az leanzo oly kőszel ualo atjad fja, hogj tsak nem uagj egj uele?”)

⁹ Ennek magyarázata a bor felszabadító hatásán kívül az állandó háborúskodás maitti demográfiai egyensúly megbomlása is lehet. Hiszen jóval magasabb volt a társadalomban a nők számaránya. Ha XVII. századi pápai összeírásokat tekintünk át, láthatjuk, hogy a magányosan élő nők száma jelentősen több volt, mint a magányos férfiak száma. Ez még a katonasággal megrakott pápai végvárból is férjhezmeneteli problémákat okozhatott a leányoknak. MOL. P. 125. Esterházy Pál nádor iratai, 114. cs 11622.

deményezése. Ráadásul a kapcsolat nem bizonyult futó kalandnak, ezt bizonyítja, hogy később „...mj tagadas benne az időtül megh foguan bjszonj ugj laktam uele mjnd ejel es nappal, mjnt ha megh esküdtem uolna uele.” Talán a kajári szőlőhegyen a téli szállásra is alkalmas préházban lakhattak együtt a fiatalok. Az eset nem számított ritkaságnak, a korabeli köztudatban mint együttélés, összeállítás szerepelt.¹⁰ Az adatközlők még a XIX. század végén is beszéltek „erős vérű” leányokról, akik házasságon kívüli nemi kapcsolatot kerestek udvarlóiikkal. Ennek oka a legény megtartása, „megfogása” is lehetett.¹¹ Persze a jelen párkapcsolat indulásánál az alkohol hatása is szerepet játszott. („Keszemben ada es bjszonj en is keduem szerint iol iddogaltam benne.”) A kapcsolatteremtésben a leány járt az élen: „Mjndgiarast az leanj niakamra Czíngelkedek es egjnahanszor megh Czokola es enis wtett, es semmikippen megh nem oltalmaszhatam magamat túlő.”

Az oklevélből nem tudjuk meg mikor zajlottak az események, de ha a tanúvallásra 1612. áprilisában került sor, akkor feltételezve, hogy a gyermek nem az első kapcsolatok alkalmával fogant, talán erre nem is a borfejtés alkalmával kerülhetett sor — mégiscsak többen voltak jelen a pincénél — legvalószínűbb, hogy 1610. november–decemberben kezdődhetett a szerelem, talán Szent Márton nap tájban. A gyermek talán a következő tavasszal foganhatott, és 1611. őszén–telén születhetett, és 1612-ben, pár hónapos korában megkezdődött az apaság „megállapítása” a leány szülei részéről.

Bár a fiú, úgy tűnik, őszintén szerette kedvesét, mint maga mondta, feleségül is szeretné venni, gondoskodni is próbált a családjáról, mégis megpróbálkoztak a terhesség megszakításával. A korai újkorból keveset tudunk az ilyen próbálkozásokról. Bár a házaspárok ismertek bizonyos fogamzásgátlási módszereket,¹² ezek biztonsága és alkalmazhatósága nem érte el a kívánt határfokot. Az alapvetően paraszti létformát élő társadalom munkaerő-szükséglete mellett, a nem túl rózsás közegészségügyi viszonyok is megkivánták a bőséges gyermekáldást, hiszen nagy volt a gyermekhalandóság.¹³ Ennek ellenére sokan terhesnek érezték a gyakori szülést, a sokszori gyermekáldást. Ebben az időben a ráolvasások¹⁴ mellett a különféle főzeteket próbálták meg alkalmazni a terhesség megszakítására. Jelenlegi ismereteink szerint ekkor még nem igen alkalmazták a magzat méhen belüli elpusztítását, megölését, ezzel a (halva)szülés idő

¹⁰ KAPROS Márta: A szülés szokásai és hiedelmei az Ipoly mentén. Debrecen, 1986. 85–90.

¹¹ Uo. 86. és KÓTYUK Erzsébet: A népi gyógyítás hagyományai egy kárpátaljai magyar faluban. Bp., 2000. 27. (Örökségünk I. szerk. Hoppál Mihály).

¹² TÓTH István György: „Komán nincs és feleségem vagyon” Meddőség és fogamzásgátlás a 18. századi magyar parasztságnál. In: Óra, szablya, nyoszolya, életmód és anyagi kultúra Magyarországon a 17–18. században. (Szerk.: Zimányi Vera). Bp., 1994. 138–142. p. Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 9. — TÓTH István György: A törvényes és törvénytelen szerelem konfliktusai a 18. századi magyar falvakban. In: Rendi társadalom–polgári társadalom 3. Társadalmi konfliktusok. (Szerk. Á. Varga László) Salgótarján, 1991. 45–50., különösen 47–48. — KÓTYUK i. m. 26–27.

¹³ Vö: DEÁKY Zita: A baba a magyarországi népi társadalomban. (18. század vége 20. század közepe) Bp., 1996. (Centrál–Európa Alapítványi Könyvek 4.) 91–92.

¹⁴ Báró NYÁRY Albert: 17. századi ráolvasások és kuruzsló szokások. In: Ethnographia 1915.; GÉMES Balázs: A magzatelhajtással kapcsolatos hiedelmek a magyarság körében. In: A szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum évkönyve, 1973–74. 240–245. Bőséges adattára a magzatelhajtási hiedelmekről.

előtti megindítását.¹⁵ Ebben szerepe lehetett annak is, hogy a korabeli népesség nagyon keveset tudott a fogantatás és a terhesség mibenlétéről,¹⁶ bár valószínűleg tisztában voltak azzal, hogy a magömlés és a teherbeesés között kapcsolat van, de ennek lényegét nem értették.¹⁷

Mint a jelen oklevélből is kiderül, a XVII. században a lányok kevés felvilágosító beszélgetésen vehettek részt, hiszen a több szülésen átesett édesanyjuk sem szívesen beszélt, valószínűleg nem is sok mindent tudott erről a kérdéstről.¹⁸ A tudatlanság mellett a prűdéria is akadály lehetett ezeknek a beszélgetéseknek. Valamennyi keresztény vallás Isten ajándékának tartja a magzatot, akinek jövetelét örömmel kell (illik) fogadni.¹⁹ A XVII. század lelkivilága ezt teljesen természetes módon el is fogadta. Ennek ellenére az is természetes volt a korszakban, hogy megpróbálták tenni a nem kívánt terhességek ellen.²⁰

Az oklevélben nyilatkozó hetven éves tanú természetes könnyedséggel beszélt a pápai hatóság és a fiú előtt az alkalmazott terhesség megszakítási módszerről: „...*azt hallam hogi oly fiúet is főztetek uolt nekj, hogi ha azt meg hjszza eluesztj ule.*” Ugyanígy a tizenöt éves szolgáló, aki — amikor az együtt élő párnál szolgált nem lehetett több tizenhárom évesnél, tehát még szinte gyermek volt — szintén említi az abortáló szer készítését, fogyasztását: „*es azt is lattam hogi az leginj főzött egy fazekben ualanj rettene-tes keserű fiúett es mondot az leannak ezt igjad ugjmond tjsza ruha altal.*” Sajnos a főzetbe tett „füveket” egyik fatens sem nevezi meg. Későbbi analógiák alapján lehetne például a babonassággal fűszerezett főzetre is gondolni, amely szerint éjfélkor a négyes útkereszteződés mind a négy ágából kell összeszedni az ott található valamennyi féle

¹⁵ Erre tömeges méretekben csak a XIX. századtól vannak adataink. GÉMES Balázs: Népi születésszabályozás (magzatelhajtás Magyarországon) 19–20. században. Bp., 1987. Jelentős adattárral, külön külön bemutatva a terhesség megszakítás szinte teljes népi eszköztárát. — KÓTYUK i. m. 27.

¹⁶ Még a XIX–XX. század fordulóján is homályos képzetek voltak a terhességről az Ipoly-menti gyűjtések alapján. KAPROS 1986. 125. — Ugyanez mondható el Kárpátaljáról is. Vö. KÓTYUK i. m. 28. 10. jegyzet.

¹⁷ TÓTH i. m. 133.

¹⁸ Az első képzett — tanfolyamokat végzett — bábák majd a XVIII. században jelentek meg. (Hazánkban a bábák szakképzését csak 1876-ban tette kötelezővé a törvény.) Ugyanekkor készülnek az első babaoktató tankönyvek is, amelyek elérik a korszak európai színvonalát, alkalmasak a bábák szülészeti tevékenységének elméleti megalapozására. (Csak néhány művet említve: WESZPRÉMI István: Bábamesterségre tanító könyv. 1766.; STEIDELE Károly: Magyar bábamesterség. 1777.; MOCSI Károly: A bábamesterségnek eleji. 1785. stb.) Sajnos ebben a korban is és még nagyon sokáig a fogamzással, terhességgel és szüléssel kapcsolatos dolgok nem kellően szalonképes témának számítottak a közgondolkodásban. Úgy tűnik, hogy a nők legfeljebb egymás között, esetleg a település bábájával beszéltek meg azokat. DEÁKY 1996. 103. — Kótyuk Erzsébet és mások kutatásai alapján ez még a XX. században is kényes kérdés volt. Vö. KÓTYUK i. m. 28. 10. jegyzet és az ott hivatkozott irodalom.

¹⁹ A régebbi keresztény teológia Tertullianus (†220 előtt) alapján úgy gondolta, hogy a magzatnak negyven napig nincs még lelke. „Ennek az álláspontnak az volt a gyakorlati jelentősége, hogy a szőben forgó időhatárig megengedhetőnek tartották a magzatelhajtást.” GÉMES Balázs, 1973–74. 236. Az egyház nagyon korán változtatott ezen az állásponton és a jelenleg is érvényes felfogás szerint a lélek a fogantatás pillanatában megjelenik a magzat testében, ettől kezdve a magzatelhajtás gyilkosság, amely az áldott állapot bármely pillanatában elfogadhatatlan.

²⁰ A XVII. század végéről származó adat jól világítja meg a terhes nő bizonytalanságát a kérdésben: „*Én mondtam: megveri az isten. Azt mondta: nem ver, mert még lélek nem volt benne.*” Idézi: GÉMES 1973–74. 237.

fűből és azt megfőzni, meginni — és ez majd hatásos lehet. Persze többnyire nem ártott!²¹ De abban a korban is voltak olyan személyek — füvesasszonyok, füvesemberek²² —, akik sok mindent tudtak az erdőn-mezőn található növények, esetleg ásványi anyagok hatásairól.

A szolgálólány által említett főzet a feltűnően keserű íze miatt valószínű, hogy nemcsak a babonassággal átszőtt, találomra szedett füveket tartalmazta, hanem olyan növények leve lehetett, amelyeket tényleg hatásosnak gondoltak. A későbbi analógiák alapján gondolhatunk például a mályvarózsa (*Alcea*) gyökerére, amelynek alkaloidja alkalmas a terhesség megszakítására.²³ Ennek a növénynek a népi neve bábabéles-mályva volt, amely utalhat a korabeli nőgyógyászati felhasználásra is. Emellett a különféle mérges növények leveleit, gyökereit is előszeretettel használták a kívánt abortív hatás elérésére. Természetesen ezek többnyire teljesen hatástalanok voltak a terhesség megszakítására. Általában múló rosszulléttel, kisebb mérgezéssel megúsza a delikvens, persze, mint irodalmi példák is mutatják, az efféle praktikák vezethettek tragédiához is.

Egyébként a általános vélemény volt még a XIX-XX. század elején is, hogy csak annál a személynél hatásosak a terhesség megszakítás népi (nem fizikai beavatkozást jelentő) módszerei, akik amúgy is hajlamosak a vetélésre.²⁴

A terhességhez kapcsolódóan még egy kérdéssel kell foglalkoznunk: a kora újkor embere nem nagyon volt tisztában azokkal a változásokkal, amelyek az áldott állapotba került nő szervezetében végbe mentek. A második tanú vallomásából tudjuk, hogy a leány anyja sem volt biztos gyermeke másállapotában. Tehát nemcsak nem beszélték meg a kérdést, de valószínűleg a leány természetes szegénylősségét előtérbe állítva, sokáig titkolhatta állapotát. Talán az általánosan alkalmazott elkötés és a korabeli bő paraszti ruhaviselet is segítette ebben. Pedig a terhesség nagy része valószínűleg a nyári kora őszi időszakra esett, amikor a meleg időjárás miatt amúgy is kellemetlen lehetett a túlzott öltözködés. A család anyagi viszonyait nem ismerjük, de nehéz elképzelni a teljes tudatlanságot, az esetlegesen édesanyjával vagy leánytestvéreivel együtt alvó serdült leánynál. Ebben az időben a parasztságnál nem volt általános a gyermekek külön fekvőhelye. Persze a korábban hivatkozott házaspár módjára történő együttélés alapján amúgy is feltételezhetné volna az édesanya unokája érkezését. Mindenesetre a leány szinte balladai módon válaszolt anyja kérdésére, aki azt valószínűleg nem különösebben firtatta tovább, legalábbis a tanú nem tudott erről.

²¹ GÉMES 1987. 22–23.

²² Első írott említésük 1561-ből való. Magyar néprajzi lexikon II. (Főszerk.: Ortutay Gyula) Bp., 1979. 247–248. A füvek hatásainak ismeretere már a XIV. századból fennmaradt emlékek alapján következni lehet. Az első füvészkönyv Magyarországon 1578-ban jelent meg. Uo. 248–249.

²³ TEMESVÁRY Rezső: Előítételek, népszokások és babonák a szülészet körében Magyarországon, Budapest 1899. Különösen az Anticonceptionalis eljárások című fejezet, 16–23.; GÉMES Balázs, 1987. 26. és DEÁKY 1996. 33. Néprajzi analógiákból bővebben ismert az eljárás, bár a mályva gyökerét elsősorban nem mint főzetet, hanem mint a hüvelyben elhelyezett abortív szert használták. Vö. Népszokás, néphit, népi vallásosság. (Főszerk.: Dömötör Tekla) Bp., 1990. 13. In: Magyar néprajz III. — KÖTYÜK i. m. 27. 7. jegyzet.

²⁴ „Van akinek használ, aki gyengébb természetű, s aki erősebb az hiába csinálja.” GÉMES 1987. 21. és DEÁKY 1996. 122–127. különösen a 123.

„Nem tudom kiuránő leania mint uagjon dolgod de ighen nő az hasad. Mondot az leanj: de edes Aniam kett wómogh uagjon raitam es azok tolljak kj az hasamatt.²⁵”

AZ OKLEVÉL SZÖVEGE²⁶

Szolgalatunkatt ajanliuk Kegelemeteknek mjnt minekwnk io akaro bjszodalmas Vrainknak, Isten sok jokkal aldgja megh Kegelemetekett mjnd fejenkint.²⁷

Jőuő előnkben az Sitken lakozo Hőke Janos, es emlekezek, hogj w nekie itt mj közötttűnk es az mj Varasunkban bjszonsagh be szedise uolna, nemjnmw dologh felől az mely nezendő uolna az w fjara, es annak jeghben leuő előbbenj matkajara, Kaiary Meszaros Mjklosra.²⁸ Mely Sitkej Hőke Janosnak kiunsagatt mi mind fejenkint meltonak es igaznak itjlünk lennj, es az mjnmw dologra w az mj Varasunkban ualo tanukatt föl fogta, azokat mj előnkben hjuatuan, hogj igassagaban az exponens megh ne fogjatkoznejok, hjteik szerint igj examináltak megh, az mint köuetkezik.²⁹

1. Biszonsaga Hencz Sofja ittualo polgar asszonj anorum 70. Hjtj utan eztt uallja:

Mikor ugjmond haszamban ueztegh wlők uala, iüüő hoszzam az az Ferencz az kie az az latorsagh uolt hozuan keziben egj nadragott.³⁰

Es en mondek nekje: te ugjmond hjtuan ember mjnt uezstetted magadat?

S monda: biszonj el uezstettem magamatt.

Es ismegh mondek nekie: atkozot leginj, mond megh ennekem, ha te dolgod e az auagj nem?

²⁵ A *Magyar népballadák* című kötetben négy balladát is találunk a szegyenbe esett lány esetéről. Valamennyiben a szoknya elől rövidülő, hátul hosszabbodó állapotát firtatja a leány édesanyja, aki minden esetben a szabó hibájának tartja a változást. „Szabó nem jól szabta, / Olló nem jól nyírta, / Cérna nem jól varrta: / Mert összerántotta.” Szegvári Katica balladája. In: *Magyar népballadák*. (Szerk.: Ortutay Gyula). Bp., 1976. 227–230.

²⁶ A szövegkiadásnál igyekeztem a betűhív átírást követni, csak a középpontozással és a bekezdések alkalmazásával bontottam ma is értelmezhetőbb részekre a szöveget. Technikai okokból a w=ü betűn az eredetileg alkalmazott vesszőt nem tudtam jelölni, helyette w betűt alkalmaztam.

²⁷ Utána egy jel következik, amelyet ebben az oklevélben még egy alkalommal használt a scriptor, a bevezető szakasz legvégén az első tanú bevallásának kezdete előtt. A jel szinte teljesen azonos Thoti Demeter pápai notárius által kiállított pápai bírói oklevelek szövegének végén alkalmazott jelzéssel. Az oklevél írásképeit más Thoti által kiállított oklevelekkel összevetve némi következtetésre lehet következtetni. Ez azonban általában nem nagyobb, mint egy-egy oklevélben belül előforduló következtetés. Ezek figyelembe vételével a jelen iratot nagy valószínűséggel a városi jegyző írta. Thoti Demeter 1608–1620 között folyamatosan előfordul notáriusként a pápai városigazgatásban. 1622-ben feleségét említik, mint az elhunyt Demeter deák özvegyét. Úriszék. XVI–XVII. századi perszövegek. Budapest, 1958. (A kiadványt készítő munkaközösség: Varga Endre és mások) 286., 527.

²⁸ Valószínűleg a leány apját nevezték meg.

²⁹ Vö: 27. jegyzet.

³⁰ A Hencz família másik ismert tagja Hencz Imre szabó céhmester volt, aki később többször viselt városi bíróságot is. Hencz Zsófia lehetett a közeli rokona, édesanyja esetleg nagynénje, aki odahaza tartózkodott és átvette amikor varrni, javítani való ruhákat hoztak a műhelybe.

S monda az leginj: mit tagadok benne edes aszzoniom, az bjszonj en dolgom. De megh jszentem ugjmond nekiek, hogj azt az legint ne haborgassak erette, mert bjszonj büntelen abban, hanem küldjék ki az leant oda, aholot en lakom, es bjszonj el uezsem.

S mondek nekj: gonosz atkoszot leginj, hogj merted rea uetni fejedett, hiszen az az leanzo oly kőszel ualo atjad fja, hogj tsak nem uagj egj uele?

S monda az leginj: Oh edes asszoniom, mas leannail az hordobull az forrot mustott nád Czjuin³¹ igen jszzak uala, es engemet is oda hjuanak, es monda az az leánj³²:

NeBe az Cziue egjál te is az mustban.

Keszemben ada es bjszonj en is keduem szerint iol iddogaltam benne. Mjndgjarast az leanj niakamra Czüngelkede, es egjnahanszor megh Czokola, es enis wtett, es semmikppen megh nem oltalmazhatam magamat túlő. Es mj tagadas benne, az időtől megh foguan bjszonj ugj laktam uele mjnd eýel es nappal, mjnt ha megh esküdtem uolna uele.

S mondek ismegh nekj: azt hallam, hogj oly fűuet is főztetek uoltt nekj, hogj ha aztt megh jszza, eluesztj³³ uele.

Monda az leginj: igaz hogj főszűnk uoltt, s megh is itta, de eleuen kinőső³⁴ is iuott, de megh auual is nem uezstette el az lelek kurua.

Niolcz dutkat³⁵ is küldöttem jmmar nekie gjernek ágjára.

Ez bjszonsagh ezt uallotta.

2. Bjszonsagh Rác Marko szolgálója Katalin annorum 15, Hjtj utan eztt uallotta:

En ugjmond mjkor úkett szolgaltam Kajaron, lattam hogj az leginj es az leanj mind napon igen Czokoltak egjmaszt. Es azt is lattam, hogj az leginj főzött egj fazekben ualamj rettenetes keserű fűuet.

Es mondot az leannak, eztt igjad ugjmond tjsza ruha altal.³⁶

Es ismegh mondott az Annja az leannak:

Nem tudom kuruanő leania, mint uagjon dolgod, de ighen nő az hasad!

Mondot az leanj: de edes Aniam, kett űmőgh³⁷ uagjon raitam, es azok tolljak kj az hasamatt.

En ennel többet nem tudok mondanj, mert engemet ides toua küldőztenek.

³¹ Csövény

³² Eredetileg 'leginj'-t akart írni, de a 'g' betű után átirással javította.

³³ Az abortusz korabeli elnevezése, a terhesség megszakítást, a gyermek elvesztését jelentette.

³⁴ Talán kéneset? Esetleg valamilyen ásványi anyag tartalmú vízre gondolhattak, amely szintén a terhesség-megszakítást szolgálta.

³⁵ Lengyel mintára vert háromgarasos ezüstpénz, egy dutka = három garas = kilenc dénár.

³⁶ Nem világos mire gondolhattak. Lehet, hogy egyszerűen csak a leszűrt főzetre utaltak, esetleg szintén valamilyen varázslással lehet kapcsolatban a terhességtől való „megtisztulás” és a tiszta ruha viselete. Néprajzi analógiákból tudjuk, hogy a várandós anya bizonyos esetekben nem vethette le véressé vált ruháját.

³⁷ űmőgh = ümőgh = ing = ruha

Amelly uallasokatt hogj Kegelmetek niluabban³⁸ el hjdessen³⁹ adtok Hőke Janosnak az mj Varasunknak pőcsetjuel megh erőssittetet leuelunkett.
Datum Papa 12 die Aprillis. Anno epocha Chrjstjane⁴⁰ 1612.

Kegelmeteknek szolgálnak

Rausser Gergely Papa
Fw bjro es az egjz
Tanacz

Hátoldalon:

Attestationes Prudentis ac Circumspectj Joannis Hőke Cuius Sitkeiensis
in Ciuitate Papensi Collecta, sub sigillo Authentico Eiusdem.⁴¹

SUMMARY

ISTVÁN HERMANN

Unsuccessful abortion at the beginning of the 17th century

In 1600 a scandalous event happened in the village of Kajárpéc in the vicinity of Pápa in Győr County where people from Pápa also had vineyards. A baby was born from the illegal liaison of a maiden (possibly the daughter of Miklós Mészáros of Kajár) and a young lad called Ferenc, in spite of the fact, that the young lovers also tried their hands on abortion. For this purpose, the pregnant maiden was drunk with the concoction of a „terribly bitter herb” — perhaps rose mallock (*Alcea*) — but it did not take effect. The affidavit of the witnesses threw some light on the circumstances of the event recorded on 12 April, 1612 in Pápa, disclosed here, and prove that the maiden's fiancée was not the father of the baby.

³⁸ Nyilvánvalóbban.

³⁹ Talán hiúhessen lenne.

⁴⁰ Jézus Krisztus születésétől.

⁴¹ Az oklevél eredetiben fennmaradt jóminőségű ívrét hajtott papíron. Hajtogatás után a külsején körbevágott sértetlen papírfelzetes Pápa városi (záró)pecséttel. Jelzete: Evangélikus Országos Levéltár, Archivum Generalis Ecclesiae I. a. 7. 35.